

DOMINKÓ ISTVÁN

*EMLÉKEK GYERMEKEIMNEK -
ROBERT SCHUMANN JUGENDALBUMA*
című doktori értekezésének tézisei

I. A kutatás célja és előzményei

A Jugendalbum Robert Schumann legismertebb művei közé tartozik, köszönhetően a kedvességet, szeretetet sugárzó hangulatképeknek, portréknak, amelyek a kötetet megtöltik, és nem kevésbé a zenét tanuló ifjúságnak és a zenepedagógusoknak, akik az elmúlt másfél évszázad során önkéntelenül is gondoskodtak a darabok népszerűsítéséről. A fiatalok tanulmányai során a gyakorlás és a koncerteken való szereplés magvetésnek számított, hiszen környezetük is megismerkedhetett a romantikus nagyság gyerekek számára komponált műveinek egy részével.

A népszerűség ellenére azonban – a tapasztalatok szerint – csak keveseknek van átfogó ismerete az egyes zenedarabok és úgy egészében a sorozat keletkezésének háttéréről, továbbá arról a családi életről, amelynek mindennapjaiból ötleteit „*merítette*” a zeneszerző. Hasonló hiányosságok mutatkoznak Schumann késői alkotói korszakával és az akkor született műveivel kapcsolatban is, de a betegsége és halála körüli viták is komoly bizonytalanságot keltenek, mely az életmű egyes részeinek negatív értékelését vonja maga után. A témával való ismerkedésem és abban való elmélyülésem során lényeges ellentmondásokkal találkoztam a szerzőről olvasható irodalomban. Ezek jó része felelőssé tehető a Schumannról kialakult – és már-már rögzült – helytelen, sokszor egyoldalú vélemények elterjedéséért, és a nem bizonyított feltételezések tényként való tálalásáért. Szerencsére éppen a Jugendalbum és Schumann késői műveinek vonatkozásában az utóbbi néhány évben jelentős angol és német nyelvű írások születtek, amelyek segítséget nyújtanak a tájékozódásban és az eligazodásban. Sőt, néhány olyan elveszettnek hitt forrás is napvilágra került, amelyek teljesen más megvilágításba helyezik a Jugendalbum alkotói koncepcióját. Ezt pedig azért tartom lényegesnek, mert a kötet Schumann életpályáján bizonyos értelemben – főként az anyagi és családi vonatkozások terén – fordulópontként is értelmezhető, más oldalról nézve pedig

számos késői mű megértésének a kulcsa, s így az alkotói korszakok közötti különbségek áthidalója, valamint a látszólagos ellentmondások kibékítője lehet.

Előadóként Schumann különleges zenei világának szeretete, tanárként a személye iránti tiszteletem, és családapaként az egész téma iránt való érdeklődésem indított el azon az úton, hogy doktori értekezésemben a szerző gyermekeire hátrahagyott „emlékirataival” foglalkozzam. Kutatómunkámban a zeneszerző életrajzának, művészet- és világszemléletének, esztétikai és pedagógiai kérdésekről való meggyőződésének, feleségével és gyermekeivel való kapcsolatának, a rájuk hagyott emlékek, köztük az op. 68-as Album für die Jugend zongoradarab-sorozatának, mint hozzá egyik legközelebb álló szerzeményének mélyreható vizsgálatát tűztem ki célul. Munkám közben igyekeztem olyan szemléletmód kialakítására, amely nemcsak összeveti és ütközteti a különböző állásfoglalásokat, hanem megpróbál egy életszerűbb képet festeni az olvasó számára, aki reményeim szerint nemcsak a Jugendalbumról, de a zenetörténetben egyedülálló és regénybe illően különleges életű szerzőről is átfogóbb ismeretek birtokába juthat, annál is inkább, mivel magyar nyelven nem jelent még ezt a területet felölelő írás.

II. A kutatás folyamata és módszerei

A Jugendalbum valóságosan is a családi életből gyökerezik, hiszen első darabjait a legidősebb gyermek, Marie kapta születésnap ajándékba. A gyakorlófüzetként és zenei emlékkönyvként szolgáló album azonban hamar kinőtte a privát szféra határait. Néhány hét leforgása alatt a hihetetlen mérvű alkotói fellángolás eredményeként közel 70 zenemű gyűlt össze, amelyek közül sokszori szűrőn keresztül végül 43 került nyomtatott kiadásba. Ez az időszak mindössze alig több mint három hónapot vett igénybe, azonban az alkotás és az ötlet előzményei sokkal régebbre vezethetők vissza.

Éppen azért, hogy a kutatás gyümölcsöt teremjen, szükségesnek találtam megvizsgálni a zeneszerző életének legfontosabb állomásait – elsősorban azokat a pontokat, ahol esztétikai, pedagógiai alapelvei gyökereznek –, családi kapcsolatait és szokásait, zongoraművész feleségéhez és nyolc gyermekéhez fűződő bensőséges viszonyát, valamint a gyermeknevelésről való elképzeléseit. A megismerés háttéréül a zeneszerző levelezésein, naplóján, kritikai írásain és emlékiratain kívül elsősorban Eugenie Schumann, a legkisebb leánygyermek emlékiratai, John Daverio: *Robert Schumann. Herald of a „New Poetic Age”*,

Eric Frederick Jensen: *Schumann* és Peter Ostwald: *Schumann. The Inner Voices of a Musical Genius* című bibliográfiák szolgáltak. Schumann gyermekeivel való kapcsolatáról megszerezhető legfontosabb ismeretek forrása saját írása, az *Erinnerungsbüchelchen für unsere Kinder*, melyet jónak láttam magyar fordításban közzé tenni a Függelékben, éppen a *Jugendalbum* emlékirat-jellegével való párhuzamba állítás miatt. Hasonlóképpen jártam el feleségének, Clarának írt utolsó leveleivel, melyek már az endenichi szanatóriumban születtek, szép bizonyítékként világos szellemének, valamint családtagjai felé sugárzó szeretetének és vágyakozásának.

A *Jugendalbum* részletes elemzéséhez igyekeztem minden elérhető forrást egymás mellé téve, összehasonlító módon megvizsgálni. Ugyanakkor több olyan irodalom állt rendelkezésemre, amelyek a *Jugendalbum* forrásanyagait már összegző módon dolgozzák fel. A legfontosabb ezek közül a Bernhard R. Appel kutatómunkáját dicsérő *»Actually, Taken Directly from Family Life«: Robert Schumann's Album für die Jugend* és *Robert Schumanns »Album für die Jugend«* című művei, ezeken kívül Lora Deahl: *Robert Schumann's Album for the Young and the Coming of Age of Nineteenth-Century Piano Pedagogy* és Anthony Newcomb: *Schumann and the Marketplace: From Butterflies to »Hausmusik«* című írásai.

Az értekezés felépítése úgy vezeti a zeneműhöz kapcsolódó tényfeltárások sorát – Schumann találó hasonlata alapján –, ahogyan egy gyermek fogantatásától, sőt az azt megelőző időktől kezdve eljutunk a megszületéséig, majd az „élete” során történt legfontosabb eseményekig, beleértve a „rokoni szálak” feltérképezését és az „örökösökre” gyakorolt hatását. Ez a megszemélyesítés fejezi ki legjobban a szerző költői hozzáállását az alkotás folyamatához, és szülői magatartását szerzeményeihez.

III. A kutatás eredményei

Az értekezés első részében Schumann családi, zenei és irodalmi eredőit, boldogságáért való küzdelmét és családalapításának körülményeit, majd a családi és művészet gyümölcseit vizsgálom, miközben választ próbálok adni azokra a „kényes” kérdésekre és félreértésekre, amelyekről a korábbiakban említést tettem, hogy egységesített és előítéletek nélküli látásmóddal lehessen a további vizsgálódásokhoz közelíteni. Emellett megpróbálok magyarázatot találni a „nehéz időkre”, amelyek mögött mindig állt valamilyen tragédia, vagy valamilyen rendkívüli fizikai, esetleg lelki teher, mint például felesége terhességeinek a szinte egymást érő sorozata és a családfenntartás mindennapos gondja, amelyek természetesen nemcsak a feleségét, hanem magát a zeneszerzőt is megviselték.

Közben láthatóvá válik, hogy a rábizott dolgokért és személyekért felelősséget vállaló ember néhány év leforgása alatt hogyan vált egy nagycsalád fejévé, mialatt életét és pályáját különleges mederbe sodró külső befolyások is érték, többek között:

- a biedermeier korszak társadalmi, kulturális, pedagógiai és szociológiai törekvései;
- az akkortájt sorra megjelenő pedagógiai célú, nevelő szándékú és gyermekeknek készült művészeti kiadványok, melyek a Jugendalbum közvetlen előzményei voltak;
- a drezdai képzőművészekkel és irodalmárokkal való közeli kapcsolat;
- az 1848. évi forradalom fellángolása, mely éppen a Jugendalbum születésének éve;
- nem utolsósorban pedig említendő az előbbieket mellett az a hiányérzet, amit gyermekei zenei tanulmányai során tapasztalt az akkoriban elérhető és közkézen forgó, igényes és értelmes zenetanulásra nem kifejezetten alkalmas zeneművek minőségét illetően.

A felsorolt dolgok mind-mind inspirálták Schumann alkotó zsenijét, és elősegítették az első lépésben gyermekeinek készített, majd nem sokkal később publikációra szánt hangkölteménysorozat létrejöttét.

Ennek a résznek feladata még, hogy egy nagyon fontos schumanni esztétikumot, az emlékezés és az emlékeztetés gesztusát bemutassa a zeneszerző alkotásain, nyilatkozatain és életrajzán keresztül, mely teljesen egységes megvilágításba helyezi életpályája különböző szakaszait, és megmutatja a romantikus szellem mély érzelmi és lelki világát, művészetének különös esszenciáját.

A második rész tárgya az alkotói folyamat részletes feltárása és felvázolása, mely időszak közvetlenül az ihletet adó családi esemény, Marie születésnapja előtt néhány nappal kezdődik és a kötet boltokba kerülésével ér véget. Ezt a periódust lázas intézkedések, a kiadókkal és a közreműködőkkel történő levelezések és tárgyalások sora jellemzi, melyet megédesít a család körében és a hangszernél eltöltött csodálatos pillanatok varázsa.

Ezután megismertetem azokat a vizsgálati szempontokat, amelyek segítenek elrendezni és majd részletesen elemezni az egyes darabokat, tanulmányozva és értékelve eközben az érvényre jutó zeneszerzői koncepciókat, konstrukciós elveket, zene-történeti vonatkozásokat és művészetesztétikai kategóriákat. A zeneművekkel történő mélyebb megismerkedés után – melynek elsődleges célja Schumann családi kötődéseihez való kapcsolódásuk keresése és a zongoratanításban hasznosítható didaktikai és metodikai szempontok részletezése –, felkutattam az album közvetlen hatásait, amelyet elsősorban a családon belül és közvetlen környezetében ért el. Itt foglalkozom a nyomtatásból végül

elvetett, vagy vázlatosan maradt darabokkal, valamint a zeneszerző hasznos tanácsokat felvonultató példabeszédeivel is, melyeknek a *Musikalische Haus- und Lebensregeln* összefoglaló címet adta.

Az értekezés utolsó nagy egysége valójában egy időben egyre messzebbre – egészen napjainkig – érő hatástanulmány, mely a *Jugendalbum*nak köszönhető igencsak „kívánatos” és már régóta nagyon várt áldásos következményeket is nagyító alá veszi. A család anyagi életében, Schumann alkotói termékenységében bekövetkezett jelentős változás életének egyik leghosszabb ideig tartó kiegyensúlyozott és boldog időszakát eredményezi. Ezután áttekintést szeretnék adni a *Jugendalbum* szellemiségét követő „házimuzsika” jellegű és pedagógiai céllal írott további Schumann-szerzeményekről, majd a 19. és 20. század következő nemzedékeinek kiemelkedő nagyságairól – külföldi és magyar zeneszerzőkről és zenetanárokról –, akik felismerve a *Jugendalbum* vitathatatlan értékeit és szerzőjének szándékait, követőivé, s egyben örököséivé váltak Schumann e világra hagyott üzenetének.

Végezetül megállapításra kerül, hogy a zeneszerző élete során nemcsak fantáziájáról, zseniális írói és komponista képességéről, a művészet és a kultúra iránti elkötelezettségéről tett tanúbizonyságot, hanem egy sokgyermekes család fejeként szeretteiért való küzdelmeiről, család- és gyermekcentrikus életfilozófiájáról is. Életének tragikus végű befejeződése semmiképpen sem árnyékolhatja be az egész életútján következetesen vállalt értékítéletét, szándékainak és érzelmeinek tisztaságát, erkölcsiségét, és végső soron a legfontosabb dolgokért, a szeretteiért, a művészetért önmagát is feláldozó magatartását.

Értekezésemben a kutatás során feltárt írásos dokumentumok segítségével kívánom bizonyítani a fent leírtakat. Tudományos munkám eredményeinek tekintem a következőket:

- az elvégzett részletes műelemzéseken és hatástanulmányokon kívül Schumann pedagógiai és esztétikai koncepcióit, valamint a zongoratanításban hasznosítható didaktikai és metodikai lehetőségeket együtt tártam fel;
- személyisége rendkívül értékes összetevőit, gyermekeivel és feleségével való kapcsolatát feltérképeztem és a figyelem középpontjába helyeztem, ezáltal művészetét is egyedülálló módon közelítettem meg;
- a függelékben és a főszövegben általam kidolgozott forrásdokumentumokat összegző és kronológiai táblázatokat tettem közzé, melyek új megvilágításba helyezik a *Jugendalbum* fejlődéstörténetét és a Schumann család életét;

- ugyancsak függelékben, magyar fordításban jelentettem meg Schumann eddig még csak idegen nyelven olvasható, a témához kapcsolódó írásaiból, levelezéseiből, bővítve ezzel a magyar nyelvű szakirodalmat;
- végezetül, mivel a nagy mennyiségű idegen nyelvű irodalom és forrásanyag ebből a szemszögből való feldolgozása Magyarországon – különösen a Jugendalbum és a szerző családi vonatkozásai terén – ez idáig nem történt meg, mind kutatásaim, mind pedig jelen írásom hiánypótló.